

שכניו, יש לישראל רמיון רב גמטו. גמטו המושג, בעת תותחים וטאנקים, אינו חדר בשל כך מלהיות גמטו. מהות הגמטו היא ככך שהוא מניד תק מסביבתו, שהסביבה שונאת אותו ועדולה להשמירו, ושהוא עיוין את הסביבה ואינו הש עצמו חלק ממנה.

במשך 29 שנות קיומה, היתה מדינת ישראל כזו. במשך חמישים השנים שקדמו לכך, היה כזה גם היישוב היהודי בארץ הבליתי-מחולקת.

אין ספק כי היתה השפעת גומלין מתמדת בין המציאות הנפשית והתכנית הנפשית. התבנית היהודית של אבות הציונות — המדינית והמעשית — השפיעה על המציאות, שבה נודי דה זכיה מדינת ישראל. ואילו המציאות של היישוב והמדינה השפיעה, מצידה, על גיבוש התכנית הנפשית של הציונות הישראלית.

תיאודור הרצל לא בא מן הגטו. הוא נולד בבודפשט הנאורה, חי ופעל בווינה. שהיתה בסוף המאה שעברה אחת מבירות העולם התרבותי. אך מרבית מייסדיה של התנועה הציונית ומקמי המושבות היהודיות הראשונות בארץ באו מן הגטאות. בכל פעם שבה התנגשו אלה עם הרצל — כמו בפרשת אוגנדה — הוכנע הרצל. הציונות היתה תנועה מהפכנית גדולה, אולי יותר מכל תנועה מהפכנית של המאה ה-20. היא שינתה את חיי העם היהודי יותר מכפי שינתה המהפכה הברזלית את חיי העם הרוסי ושאר עמי ברית-המועצות, ואולי גם יותר מכפי שינתה המהפכה הסינית את חיי עמה שלה. הציונות העבירה חלק מן העם לארץ אחרת, לאקלים אחר ולנסיבות גיאופוליטיות אחרות; היא החליפה את לשונו וסיגנונו.

אך הציונות לא שינתה לחלוטין את התכנית הנפשית של הגטו. זו הועלתה במידה רבה לארץ, שופצה והותר אמה לנסיבות החדשות.

במקום הגויים המבקשים את דמנו, באו הערבים הזומים מים ללחותנו. במקום הפחד מפני הטמיעה בין העמים, בא הפחד מפני ההשתלבות במרחב החדש. במקום הבוז לעמית-הארצות באירופה, המוויקים השיכורים והקוזאקים הרצחניים — בא הבוז לעם-הארץ, הפלאחים המרודים בבתי-החומר המלוכלכים, פראי-המידבר הגונבים והרוצח חים, אנשי ה"כנופיות" שהיו מוכנים בכל עת להתחיל ב"מאורעות", כדי לשפוך דם יהודי, בחסות הגויים הרחוקים, התורכים האכזריים והבריטים הצבועים.

הסיט של הרצל

את השפעת התכנית הנפשית על עיצוב המציאות ניתן להוכיח בנקל. קשה יותר להוכיח את ההשפעה החזרת של המציאות על התכנית.

תיאודור הרצל לא חשב, כידוע, על ארץ-ישראל דווקא, כאשר הגה לראשונה את רעיון המדינה היהודית, שתפתור את "בעיית היהודים" באירופה. לא עמדה לנגד עיניו טריטוריה מסוימת. אם בכלל — הרי העדיף את ארגוני טינה על שאר האפשרויות.

גם אחרי שהחליט — מרצון או מאונס — שאת רעיונו ניתן לבצע רק בארץ-ישראל (שהוא קרא לה "פלשתינה"), לא התלהב מארץ זו. פעם התלונן שאינה מתאימה להתיישבות יהודית, כי היהודים הם אירופים, והאקלים בארץ אינה מתאימה לאנשים אירופיים.

הוא לא נלהב לבקר בארץ תכופות, להכיר בה כל הר וכל אבן, ללמוד את בעיותיה, להיפגש עם תושביה.

הוא ביקר בה רק פעם אחת בכל שבע שנות פעילותו כמנהיג התנועה הציונית — וגם אז רק כדי להיפגש בה עם הקיסר הגרמני, על גפי הצעתו של זה. אחרי הפגישה, נמלט מן הארץ — פשוטו כמשמעו בחשכת לילה, מפני שהיה לו סיוט כאילו זוממים התורכים לרצחו נפש.

יש דמיון מוזר, ובעל משמעות רבה, בין התרשמותו הראשונה של הרצל מן הארץ ובין התרשמותו של דויד בן-גוריון, שהגיע כעבור כמה שנים. שניהם דרכו על אדמת הארץ בלילה. על פי התיאורים שנשמרו, הוגעלו שניהם על-ידי האנשים, הקולות והריחות של יפו הערבית — אותם הריחות והקולות שאיש כמו עור וייצמן מדבר עליהם בנוסטלגיה, כעל רשמיי-לדות ראשונים ויפים.

הרצל התעדם כימעט לחלוטין מקיומו של עם ערבי בארץ-ישראל, שמנה אז כחצי מיליון נפש. הוא דיבר עליהם, בשיחותיו עם גדולי העולם, כעל "ערב רב" שאין לו חשיבות לגבי תוכניתו.

גם לקראת סוף חייו הקצרים, כאשר רעיון המדינה הלאומית היהודית פינה, בדמיונו, את מקומו לרעיון של מדינה פלורליסטית, על-לאומית, כפי שהיא מתוארת בספרו אלט-נוילנד, לא קלט את העובדה שיש בארץ קיבוץ לאומי מוגדר, שיתבע במקדם או במאוחר זכויות לאומיות.

גישה זו של התעלמות מן הבעיה הלאומית של תושבי הארץ, שכימעט כל החוגים והאישים בתנועה הציונית של הימים ההם קילווה כמובנת מאליה, גרמה לכך שהמפעל הציוני קם והתפתח בארץ מבלי להתמודד עם הבעיה החשובה ביותר שעמדה לפניו בשנות האורך: בעיית הקיום של שני עמים, שכל אחד מהם תבע את הארץ לעצמו.

ממדיה לא הציעה הציונות פיתרון כלשהו, טוב או רע, לבעייה זו.

שאלה גדולה היא, אם אמנם היתה המציאות מתפתחת בכיוון אחר, אילו השתחררו אבות-הציונות מתכניתם הנפשית והכירו בבעייה בעוד מועד. האם יכלה להיווצר

הקיסר הגרמני וילהלם בירושלים, 1898

הרצל בדרך לארץ-ישראל, 1898

ברית בין הציונות והתנועה הלאומית הערבית, כפי שנאמר בהסכמי-הנפל בין חיים וייצמן והאמיר פייצל? האם היה העולם הערבי מקבל את הציונות בסבר פנים יפות, אילו הגיעה ארצה בדמותו של עם שמי החוזר למולדתו והמוכן להשתתף בשיחור המרחב מעול האימי פריאליזם — תחת לבוא הנה ככת-בריתם של האימפרי-אליסטים, אויביהם של עמי המרחב?

כמו כל שאנה של "אינו" בהיסטוריה, גם זוהי שאנה ריטורית. לא תיתכן עליה תשובה בה ודאית. אך דבר אחד ודאי: הדבר לא הועי מד במיבחנו. כי התכנית הנפשית של אבות התנועה הציונית והמוצייה כמד לא איפשרה להם לראות את תנועתם כפרספקטיבה כזאת.

קיר הברזל של ז'בוטינסקי

עבור דור, כאשר הבעיה הרימה את ראשה בצורת "מאורעות" ו"כנופיות" ושוב אי-אפשר היה להתעלם ממנה, עמדה הציונות מולה נבוכה ונדהמת, מבלי לראות לה פיתרון.

זאב ז'בוטינסקי, שעלה ביושר האינטלקטואלי שלו

על רוב בני-דורו, הכיר בקיומו של עם ערבי בארץ, שאינו חלק של עם ערבי אחר, ושלא יקבל הוראות משום מדינה ערבית זרה. אולם גם הוא, בנתחו את הבעייה במאמרו התיסטורי קיר הברזל, לא ידע. עוד מענה לשאלה. הוא יכול היה רק לקוות, כמו שאר הציונים, שבסופו של דבר יתיישבו הערבים בארץ וישימו עם מעמדם כמיעוט כמדינה שהיהודים יהו בה את הרוב — או שיסתלקו.

ז'בוטינסקי קבע כי התנגדות הערבים להתנחלות היהודית היא טבעית, מובנת-מאליה ובלתי-נמנעת. דיעה זו נתקבלה, ברבות הימים, על-ידי שאר הזרמים בתנועה הציונית, שניסו תחילה להתעלם מן הבעייה.

התכנית הזוידה את המדינה, והמדינהמה חיוקה את התכנית.

המילחמה הלכה והחריפה משנה לשנה. העולם הערבי סירב לקבל את היישוב, ואחר-כך את המדינה, כעובדה קבועה ולגיטימית. הוא התנגד לחלוקת הארץ ודבק בעמדה שמצאה, בסופו של דבר, את ביטוייה ב"שלושת הלאוים" המפורסמים של חרטום: לא שלום עם ישראל, לא הכרה בה, ולא משא-ומתן עימה.

מנהיגים ערביים שונים — המלך עבדאללה, גמאל עבדאל-נאצר, אל-חכיב בורגיבה ואחרים — ניסו לגשש מפעם לפעם את האפשרות למצוא הסדר עם ישראל. אך החומות היו גבוהות וחזקות מדי.

הציונות, מצידה, סירבה להכיר בזכות כלשהי של הערבים על הארץ, בשלב מסוים, מסיבות טאקטיות. הסכים הרוב עם חלוקת-הארץ. אך בהזדמנות הראשונה, כאשר נכבשה הארץ כולה, חזרה המדינה לגישתה המקורית של הציונות. גישה זו הגיעה לגיבושה הסופי וה-נוקשה ביותר כאשר הפך מנחם בגין, ב-17 במאי 1977, לאישה-שנה של תשל"ח.

אפשר היה לנסח בצורה של "שלושת הלאוים" של בגין: לא חלוקת הארץ, לא ריבונות ערבית על כל חלק ממנה, לא הגדרה לאומית עצמית של העם הפלסטיני. בגין עצמו דיבר, באחד משיאי השנה, בהתזהבות עני "מילה עיברית קטנה אחת: לאו!"

מול חומות יריחו

את היתה התכנית הנפשית ששלטה בישראל בפרוט תשל"ח. היא היתה מוצקה כבטון משוריין.

כאשר החליט אנוואר אל-סאדאת לכוון שלום במרחב, הפס באינטואיציה נדירה כי אכן "המחסום הפסיכולוגי" הוא הגורם העיקרי המוציח את המילחמה, וכי הגורמים הנפשיים מהווים "75% של הבעייה".

יותר מזה: האינטואיציה שלו אמרה לו שאין שוכרים תבנית מוצקה כזאת בעזרת נאומים, נוסחות, צעדים דיפלומטיים, דרושה מהלומה פסיכולוגית דרמטית כדי לשבור תבנית, ולשים במקומה תבנית חדשה.

כך נודד הרעיון הנעזן של הנפיעה לירושלים. אל-סאדאת היה משוכנע לגמרי שמעשה כביר זה ישבור במכה אחת את כל המחסומים, יקעקע את חומות הגיבור כמו שופרות יהושע את חומות יריחו. בזה הוא טעה.

הביקור אכן זיעזע עד היסוד את התכנית הנפשית הקיימת במדינה. היא התנדנדה, כאילו עמדה ליפול. אך היא לא התמוטטה. במשך כל השנה, מאז ביקורו של אל-סאדאת בירושלים ועד להסכם קמפ-דייוויד, ומשם ועד הרגע האחרון של תשל"ח, נקרע הציבור הישראלי בין דבקותו בתבנית הישנה ובין הסיכוי הגדול שנפתח לעיניו, בין "זה לא יתכן!" ובין "ואולי בכל זאת?"

המאבק הפנימי בדיבו של מנחם בגין היה אך חלק מן המאבק שהיה נטוש בלב העם כולו. במרכזו עמד הצורך לוותר על הגדה ה- מערבית וריבועת-יעזה.

בקשה סודית לסאדאת

אין זה מיקרה שמיצעד-השלום של אל-סאדאת נעצר במשך עשרה חודשים במקום שבו חוקה התבנית הישראלית יותר מאשר בכל מקום אחר: בעניין די-פלסטיני.

כאשר התכונן אנוואר אל-סאדאת, בירושלים, לנאמו הגדול בכנסת, שלח אליו מנחם בגין את משה לדיין בשליחות דיפלומטית. דיין אמר לנשיא המצרי: אתה חופשי לומר בכנסת ככל העולה על דעתך, אך אנא, אל-נא תזכיר כנאום את שמו של אש"ף. עצם איזכור השם הזה יביא לתגובה נועמת בציבור הישראלי, ישים לאל את יוזמתך בירגע.

אי-סאדאת התחשב בפנייה זו, ומחק מניח מה הנאום שלו את שם אש"ף.

אמנם תבע מישראל לחזור לגבולותיה הקודמים, ו-להעניק לפלסטינים את הזכות להגדרה עצמית, אך המחל של אי-הזכרת אש"ף היה הפרט החשוב ביותר של ה-נאום בעיני כל המומחים בישראל, בארצות הערביות ובעולם כולו.

בעיני בגין היה זה הישג חשוב. הוא לא העלה על